

فرمانده معظم کل قوا: «ما احتیاج داریم کشور از همه جهات قوی بشود، یکی از این جهات هم جهات نظامی است».
(۹۸/۱۱/۱۹)

مقاله پژوهشی: تبیین عوامل کلیدی اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق

زمانی ۱۴۱۰

سجاد نجفی^{۱*}، کیومرث یزدان‌پناه درو^۲، زهرا پیشگاهی فرد^۳ و مرجان بدیعی ازناهای^۴

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۹/۱۰

چکیده

یکی از عرصه‌های مهم و اساسی تأمین امنیت ملی کشورها در راستای حفظ منافع ملی خود و دستیابی به اقتدار پایدار توجه به حوزه دفاعی- نظامی و عوامل اثرگذار بر قدرت دفاعی کشور در راستای ایجاد بازدارندگی در برابر تهدیدهای دشمنان می‌باشد که با توجه به حاکم بودن شرایط عدم قطعیت در پیش‌بینی آینده مناسبات و تحولات ایران در منطقه و نظام بین‌الملل، درک جایگاه و توان دفاعی- نظامی جهت مقابله با تهدیدهای متصور در آینده از مسائل ضروری می‌باشد. تحقیق پیش‌رو به منظور تبیین عوامل کلیدی اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ با مطالعه اسناد و سوابق علمی پیشین و استفاده از نظرهای ۵۰ نفر از خبرگان انجام گرفته است. گفتنی است این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی- توسعه ای و از لحاظ روش، تلفیقی از روش‌های توصیفی- تحلیلی و پیمایشی (استفاده از نظر خبرگان و پرسشنامه) است. همچنین از لحاظ قلمرو زمانی، گردآوری داده‌ها در سال ۱۳۹۹ انجام و نتایج آن دوره ده‌ساله ۱۴۰۰ تا ۱۴۱۰ را پوشش خواهد داد؛ به لحاظ مکانی محدود به ایران و از نظر موضوعی مقوله قدرت دفاعی ج.ا.ایران را از منظر دانش ژئوپلیتیک مورد بررسی قرار خواهد داد. تعداد ۷۰۶ نیروی پیشران مشخص و در ادامه اقدام به جداسازی نیروهای پیشران به دست آمده در ۶ بخش نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی- فرهنگی، جغرافیایی- زیست محیطی و علمی- فناوری گردید. سپس با تشکیل جلسه خبرگی، نیروهای پیشران مشابه با یکدیگر ادغام و در ادامه با استفاده از الگوی «فریدمن» اقدام به رتبه‌بندی و تعیین ارزش نیروهای پیشران نموده و در پایان با استفاده از نرم‌افزار آینده‌پژوهی «میک‌مک» و به‌کارگیری روش تحلیل «ماتریس مقاطع»، تعداد ۲۷ عامل مهم و اثرگذار تعیین گردید و از این ۲۷ عامل تعداد ۱۰ عامل به‌عنوان عوامل کلیدی اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران مشخص گردیدند.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، امنیت نظامی، عوامل کلیدی، قدرت دفاعی، نرم‌افزار میک‌مک، نیروی پیشران.

۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران- najafi.s@ut.ac.ir

۲. استادیار جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) - kyazdanpanah@ut.ac.ir

۳. استاد جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران- zford@ut.ac.ir

۴. استادیار جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران- mbadiee@ut.ac.ir

* مقاله مستخرج از رساله دکتری می‌باشد.

مقدمه

آمادگی نیروهای مسلح برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور و رفع تهدیدهای دشمن یکی از دغدغه‌های جدی تصمیم‌گیرندگان سیاسی است. (کمالی و خیراندیش، ۱۳۹۶: ۸) مسئله امنیت و بقای شهروندان و مقابله با تهدیدهای امنیتی - نظامی از والاترین اهداف هر دولتی است که در این میان موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی ایران از یک طرف و پیوند میان دین و سیاست و حاکم بودن ارزش‌های اسلامی متضاد با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه بین‌الملل در ایران از طرف دیگر، سبب گردیده همواره چشم طمع قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای متوجه کشور بوده و تهدیدهای بالقوه از جانب دشمنان، سرزمین و منافع ملی را تحت تأثیر قرار داده و در بازه‌های زمانی ویژه نیز این تهدیدها بالفعل گردیده و خسارت‌ها و تلفات مادی و انسانی برای کشور به بار آورد. (رستمی و اسماعیلی، ۱۳۹۵: ۸) بنابراین اتخاذ سیاست دفاعی چندگانه و قابلیت‌محور جهت مقابله با تهدیدها، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. (دهقان، ۱۳۹۲: ۱۹) در همین رابطه لزوم حفظ و تقویت قدرت نظامی - دفاعی و تحقق و دستیابی به قدرت دفاعی برتر در سطح منطقه در راستای کسب آمادگی در برابر تهدیدهای متصور و ایجاد بازدارندگی دفاعی و دستیابی به امنیت پایدار مورد تأکید می‌باشد که در این ارتباط تحقیق و پژوهش‌هایی مرتبط با تقویت قدرت دفاعی در کشور انجام گرفته که در بیشتر آنها با دید تک‌بعدی، مؤلفه‌های یک بعد ویژه از قدرت دفاعی مورد بررسی قرار گرفته و تحقیقی جامع که با نگاه آینده‌پژوهانه تمامی ابعاد اثرگذار بر قدرت دفاعی را مورد بررسی قرار دهد انجام نگرفته است. بنابراین در تحقیق پیش‌رو در راستای پاسخ به این پرسش که مهم‌ترین و کلیدی‌ترین عوامل اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ کدامند؟ با مبنا قرار دادن نظریه‌های «فرهنگ راهبردی» و «بازدارندگی» به عنوان چارچوب نظری تحقیق و با استفاده از مطالعه اسناد و سوابق علمی پیشین صورت پذیرفته مرتبط و استفاده از نظرهای خبرگان، عوامل کلی اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران (در ۶ بعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی، اجتماعی - فرهنگی، علمی و فناوری) موردشناسایی قرار خواهد گرفت، و در ادامه با کمک نرم‌افزار آینده‌پژوهی

«میک‌مک» و به‌کارگیری روش تحلیل ماتریس متقاطع، عوامل کلیدی مؤثر بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ تعیین خواهد شد.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

نداشتن سیاست دفاعی زمينه لازم را جهت حمله دشمن و نابودی خودی فراهم می‌نماید. (کلانتری، ۱۳۹۴: ۳۶) به‌گونه‌ای که امیرالمومنین علی^(ع) می‌فرماید: «به خدا سوگند هر ملتی در درون خانه‌اش مورد هجوم قرار گیرد، حتماً ذلیل خواهد شد». (نهج البلاغه، خطبه ۲۷) بدون تردید ارتباط مستقیمی میان قدرت و به‌ویژه قدرت نظامی - دفاعی با بقای یک کشور در منازعه‌های بین‌المللی و اثرگذاری بر تحولات منطقه‌ای و حتی جهانی وجود دارد و در محیط پرخطر و فاقد اقتدار مرکزی، حفظ بقا و موجودیت سیاسی کشور بدون داشتن اقتدار دفاعی و بازدارنده قابلیت تحقق نخواهد داشت. در همین رابطه در آیات مختلف قران کریم، دین اسلام به پیروان خود لزوم داشتن آمادگی دفاعی در برابر تهدیدها و دشمنان را سفارش کرده است. همچنین در سیاست‌های کلی نظام نیز لزوم ارتقای توان رزمی و دفاعی کشور به منظور ایجاد بازدارندگی در برابر تهدیدهای متصور مورد تأکید قرار گرفته است.

بنابراین با در نظر گرفتن شرایط محیطی منطقه غرب آسیا که فاقد بستر مناسب و نظام امنیتی پایدار بوده و همچنین با در نظر گرفتن موقعیت ویژه کشور ایران که هدایت و رهبری جهان تشیع را بر عهده دارد، کاوش محیطی و تهدیدهای مطرح به‌منظور حفظ آمادگی دفاعی کشور در حال حاضر و آینده در راستای ترسیم چشم‌انداز امنیتی مناسب و تدوین راهبردهای دفاعی کارآمد و هدفمند بر مبنای عوامل کلیدی مؤثر بر ارتقای قدرت دفاعی کشور در افق زمانی ۱۰ سال آینده، جهت مقابله با تهدیدهای نظامی قابل تصور، ضروری و موردنیاز می‌باشد که در پژوهش پیش‌رو سعی در دستیابی به این مهم است.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به نقش و اهمیت قدرت دفاعی - نظامی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد قدرت ملی در ایجاد بازدارندگی و تأمین امنیت و منافع ملی کشور، مطالعه و کاوش در این خصوص جهت شناسایی مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر قدرت دفاعی کشور در راستای تقویت و رشد عوامل کلیدی و به تبع آن تقویت قدرت ملی کشور از بدیهیات و ضروریات امر می‌باشد. عدم توجه به این مهم نیز با توجه به موقعیت راهبردی کشور و تنوع تهدیدهای متصور در آینده، خود منجر به ایجاد صدمه و خسارت به منافع و اقتدار ملی و کاهش امنیت ملی کشور در درازمدت خواهد گردید. بنابراین از دلایل ایجابی انجام تحقیق، تدوین و طراحی سیاست‌های دفاعی کشور در افق زمانی ۱۴۱۰ به صورت هدفمند و توجه و تأکید ویژه بر تقویت عوامل کلیدی از سوی راهبردی‌پردازان نظامی و مقام‌های عالی‌رتبه تصمیم‌گیرنده و درنهایت انسجام‌بخشی به طرح‌های بازدارنده دفاعی و قدرت‌افزایی به منظور دفع تهدیدهای پیش‌رو، و از عوامل سلبی نیز عدم توجه و کاربست مناسب عوامل کلیدی به‌دست آمده منجر به اتلاف منابع و امکانات ملی و در نهایت کاهش ضریب امنیت ملی کشور و به خطر افتادن منافع و ارزش‌های ملی کشور اشاره نمود.

۳-۱. پیشینه تحقیق

(۱) «خسرو بوالحسنی و همکاران» (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴» پنج عامل گستردگی سرزمین، عمق راهبردی، موقعیت ارتباطی، تسلط بر تنگه هرمز و استفاده از مزیت گروه‌های دینی را تعیین‌کننده و اثرگذار بر راهبردهای ج.ا.ایران برای دستیابی به قدرت برتر دفاعی در منطقه دانسته است. (بوالحسنی و همکاران، ۱۳۹۷)

(۲) «محسن مرادیان و همکاران» (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «ارائه الگویی برای ارزیابی و تحلیل قدرت نظامی کشورها» اقدام به ارائه الگو و چهارچوبی علمی برای سنجش و ارزیابی قدرت نظامی کشورها با کمک شاخص‌ها و وزن‌های بومی شده نموده‌اند و معتقدند الگو و

الگوریتم پیشنهادی، قادر خواهد بود به مقایسه و تحلیل قدرت نظامی کشورهای مختلف، تحلیل قدرت نظامی ج.ا.ایران در تقابل با تهدیدهای بالقوه، مقایسه توان نظامی کشور در سال‌های مختلف و داده‌سازی برای تدوین برنامه‌های علمی و دقیق در رهنامه نظامی کشور بپردازد. (مرادیان و همکاران، ۱۳۹۷)

(۳) «عباس جعفری‌نیا و همکاران» (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل شاخص‌های قدرت نظامی واحدهای سیاسی-جغرافیایی در عرصه نظام بین‌الملل» معتقدند که مهم‌ترین شاخص‌های سنجش قدرت نظامی کشورها عبارتند از: نیروی انسانی، بودجه دفاعی، رهنامه، آموزش و سازماندهی، ظرفیت نوآوری، صنایع نظامی، زیرساخت نظامی، تهدیدها و راهبردها، ذخایر و پشتیبانی رزمی که دو عامل نیروی انسانی و بودجه دفاعی نقش کلیدی و بارزی نسبت به بقیه دارند. (جعفری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸)

۴-۱. سؤال تحقیق

مهم‌ترین و کلیدی‌ترین عوامل اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ کدامند؟

۵-۱. هدف تحقیق

تعیین عوامل کلیدی اثرگذار بر قدرت دفاعی ج.ا.ایران در افق زمانی ۱۴۱۰.

۶-۱. روش تحقیق

تحقیق از لحاظ هدف و نتیجه از نوع کاربردی توسعه‌ای می‌باشد و از لحاظ ماهیت و روش تلفیقی از روش‌های توصیفی-تحلیلی و استفاده از روش‌های پیمایشی (مصاحبه با خبرگان و پرسشنامه)، و ابزار گردآوری اطلاعات اسناد و منابع مرتبط (کتاب‌ها، مقاله‌ها و اینترنت) و مصاحبه و پرسشنامه بوده، جامعه آماری شامل فرماندهان و مدیران عالی رتبه نظامی دارای جایگاه مدیریتی راهبردی در مشاغل صف و ستاد و پژوهشگران شاغل در

مراکز علمی و تحقیقاتی نیروهای مسلح و استادان و دانشجویان مقطع دکترای دانشگاه تهران است که تعداد آنها ۵۰ نفر برآورد گردید که به منظور انتخاب افراد خبره و تعیین حجم نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده گردید. گفتنی است نمونه‌گیری هدفمند یکی از روش‌های رایج نمونه‌گیری می‌باشد که در آن گروه‌های شرکت‌کننده بر اساس معیارهای از قبل مشخص شده مربوط به سؤال تحقیق توسط پژوهشگر انتخاب می‌شوند. (Onwuegbuzie&Collins, 2007)

به عبارت دیگر، در این روش شرکت‌کننده‌ها توسط پژوهشگر دستچین می‌شوند؛ چرا که یا به صورت مشخص دارای ویژگی و ارتباط با پدیده موردنظر هستند و یا سرشار از اطلاعات در مورد یک موضوع خاصی هستند. (Boswell&Cannon, 2012)

در همین راستا حجم نمونه به صورت تمام‌شمار ۵۰ نفر انتخاب شده که ویژگی آنها مطابق جدول شماره (۱) می‌باشد.

جدول شماره (۱): توصیف پاسخگویان (جامعه نمونه)

عنوان	ویژگی پاسخگویان	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۴۴	٪۸۸
	زن	۶	٪۱۲
سن	۳۰-۴۰	۱۰	٪۲۰
	۴۰-۵۰	۲۷	٪۵۴
	۵۰-۶۰	۱۳	٪۲۶
تحصیلات	دکتری	۴۶	٪۹۲
	کارشناسی ارشد	۴	٪۸
شغل	نظامی	۲۵	٪۵۰
	استاد دانشگاه	۱۵	٪۳۰
	پژوهشگر	۱۰	٪۲۰
جمع		۵۰ نفر	

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. نظریه فرهنگ راهبردی

فرهنگ در ابتدا در مطالعات امنیتی جایگاه چندانی نداشت و مورد توجه نبود تا اینکه مفهوم فرهنگ راهبردی برای اولین بار در سال ۱۹۷۷ توسط «جک اسنایدر» در مطالعات امنیتی معرفی و مطرح گردید. (زهرانی و شیرواند، ۱۳۹۶:۱۰۷) ظهور نقش فرهنگ در امنیت ملی و رفتار راهبردی با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی قرین بوده است. (زهرانی و شیرواند، ۱۳۹۶:۱۰۴) عقاید، احساسات، ترس‌ها، هدف‌ها و آرزوها جنبه‌های غیرقابل مشاهده هر فرهنگ راهبردی هستند که هسته مرکزی و ارزش‌های اصلی فرهنگ راهبردی را شکل می‌دهند. (Margaras, 2009:4) این نظریه از این لحاظ دارای اهمیت است که به انگاره‌های ذهنی و هنجاری در کنار انگاره‌های مادی توجه ویژه‌ای قائل بوده و توجه خود را به عوامل ذهنی و هنجاری و به‌طور کلی بر عوامل فرهنگی در کنار عوامل مادی معطوف می‌سازد. (جعفری‌ولدانی و رحمتی‌پور، ۱۳۹۲:۱۶۶) در این نظریه، از آنجا که دولت یک کنشگر اجتماعی به‌شمار می‌رود، نقش‌های خود را بر اساس ساختارهای معنایی خود تعریف؛ و رفتار دولت‌ها متأثر از متغیرهای غیرمادی و به‌ویژه ارزش‌ها، هنجارها و عناصر فرهنگی تصور می‌شود. (رسولی‌ثانی‌آبادی، ۱۳۹۰:۱۲۶) در واقع نظریه‌های فرهنگی در مسئله امنیت بر آن تأکید دارند که متغیرهای مادی و ساختاری در تبیین رفتار راهبردی کشورها نقش و اهمیتی ثانویه دارند. (عبداله‌خانی، ۱۳۹۲:۱۶۹-۱۶۸) و یکی از عمده‌ترین اصول تعیین‌کننده سیاست دفاعی و رفتار راهبردی کشورها، فرهنگ راهبردی آن کشور است. (Gregory, 2000:7-11)

این دیدگاه مبتنی بر تأثیر فرهنگ هر سازمان بر راهبردهای نظامی آن است. که طبق آن هر کشوری، فرهنگ راهبردی ویژه خود را دارد و به واسطه این فرهنگ، چارچوبی فراهم می‌گردد که در آن رویکردهای یک کشور در مورد جنگ و صلح تعیین می‌شود. (زهدی، ۱۳۹۴:۱۰۷)

۲-۲. نظریه بازدارندگی

نظریه بازدارندگی دارای سابقه طولانی در تاریخ روابط بین‌الملل است؛ اما پس از جنگ جهانی دوم و با ساخت سلاح‌های کشتار جمعی تبدیل به یکی از مهم‌ترین نظریه‌های روابط بین‌الملل گردید. (قاسمی، ۱۳۹۱: ۱۰۳) در واقع نظریه بازدارندگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی روابط بین‌الملل و مطالعات راهبردی، از جمله موضوعات علمی است که در کنار جنگ به‌عنوان مهم‌ترین موضوع مطالعات راهبردی مطرح می‌باشد. (اسفندیاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵) این نظریه یکی از نظریه‌های واقع‌گرایی در عرصه بین‌المللی است که پس از جنگ جهانی دوم و با تضعیف آرمان‌گرایی، مورد توجه نظریه‌پردازان مسائل راهبردی قرار گرفت. این نظریه در روابط بین‌الملل به قدرت به‌عنوان مؤلفه اصلی تبیین‌کننده روابط بین کشورها تأکید می‌کند. (رحیمی‌روشن، ۱۳۹۶: ۷۹) نکته اساسی در بازدارندگی این است که اگر کشوری بتواند حریف را متقاعد کند که هزینه‌ها و خطرهای خط‌مشی احتمالی او در دست زدن به حمله، بیشتر از منافع است خواهد توانست امنیت خود را در مقابل آن کشور تأمین کند. (رحیمی‌روشن، ۱۳۹۶: ۸۳) بازدارندگی همه‌جانبه به معنای تقویت توانمندی‌ها و افزایش همه‌طرفیت‌های دفاعی و کسب قابلیت‌های موردنیاز برای دفع هرگونه تجاوز جهت خنثی کردن تهدیدهای نظامی خارجی می‌باشد. (آجورلو و مقصودی، ۱۳۹۷: ۱۰۱) بنابراین ویژگی بازدارندگی همه‌جانبه به‌کارگیری تمامی مقدرات و ظرفیت‌های کشور در راستای مقابله با توطئه‌ها و تهدیدهای دشمنان است. (کوچکی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۰)

۲-۳. جنگ

به عقیده «جان مرشایمر»، در نظام بین‌الملل مبتنی بر آنارشی^۱، همواره یک رقابت امنیتی بی‌رحم وجود خواهد داشت که در آن جنگ مانند باران همواره محتمل خواهد بود. (عبدالله‌خانی، ۱۳۹۲: ۷۱) عده‌ای از صاحب‌نظران، معتقد به فطری بودن تجاوز و جنون و

۱. آنارشی به معنای نبود قدرت و حاکمیت فائده در سطح نظام بین‌المللی است که انحصار کاربرد زور مشروع را داشته باشد.

خونریزی هستند که ریشه در ویژگی درنده‌خویی و جنگجویی انسان به‌عنوان حیوان دارد. «برترند راسل» نیز مدعی بوده جنگ پدیده‌ای پذیرفته شده از سوی بشر است. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰:۳۳۸) بنابراین مطالعه و پژوهش در مسائل نظامی راهبردی، لزوماً مسائلی مربوط به جنگ و علل وقوع آن را مطرح می‌سازد؛ چرا که انسان‌ها از دورترین زمان‌ها با یکدیگر سرستیز داشته‌اند و هیچ دوره‌ای از تاریخ را نمی‌توان یافت که در آن اثری از خشونت و جنگ نباشد. (ازغندی، ۱۳۹۰:۹) در عصر حاضر نیز اهمیت جنگ اگرچه فروکش کرده، اما از میان نرفته و شکل و نمودی تازه یافته است (William, et. al, 1989: 22-26). پارادایم حاکم بر جنگ‌های آینده فضای ناشناخته‌ای را تداعی می‌کند که دیگر مرز میان صلح و جنگ، نظامی و غیرنظامی مشخص نیست. (Dickens, 2009:37) در همین ارتباط مقوله تحول در ماهیت جنگ‌های آینده همواره یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی و پژوهشی کارشناسان و پژوهشگران حوزه‌های امنیتی است. (رستمی، ۱۳۹۵:۱۴۵) از طرفی با بررسی تاریخ جنگ‌ها متوجه می‌شویم که گاهی قدرت‌های بزرگ با عدم درک صحیح از قالب‌ها و الگوهای (پارادایم‌ها) حاکم بر جنگ زمان خود و به رغم برتری جنگ‌افزاری تن به شکست داده‌اند و نیروهای ضعیف‌تر با درک صحیح از شرایط موجود، پیروز یا حداقل مانع از نابودی خود شده‌اند. بنابراین اگر بخواهیم از تاریخ جنگ‌ها و تهدیدهای مطرح علیه خود پند بگیریم راهی جز درک شرایط محیطی و الگوهای حاکم بر جنگ‌های زمان خود و آینده نداریم. (کمالی و خیراندیش، ۱۳۹۶:۱۴) بنابراین یکی از راه‌های جلوگیری از جنگ، آگاهی دائم از وضعیت دشمن و اشراف اطلاعاتی و پی بردن به نیات دشمن است. (شریعت، ۱۳۹۸:۱۱۵) پیش‌بینی انواع مهاجمان، بررسی اقدام‌های آینده آنها و مطالعه راهبرد مقابله با آنها نقش بسیار مهمی در موفقیت هرچه بیشتر نیروهای امنیتی دارد. (بیگدلی و طیبی، ۱۳۹۶:۸)

۲-۴. قدرت

قدرت عبارت است از «توانایی و استعداد فرد برای انجام کار و اعمال اراده بر افراد دیگر به‌منظور ایجاد رفتار مطلوب». (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰:۲۲۸) قدرت برآیند ظرفیت‌های بالقوه و

بالفعل یک واحد سیاسی است که دارای سطوح مختلف جهانی، قاره‌ای، منطقه‌ای و... می‌باشد. (احمدی‌مقدم و همکاران، ۱۵:۱۳۹۹) «دیوید جابلنسکی» در تعریف قدرت می‌نویسد: «قدرت عبارت است از استطاعت، توانایی یا قابلیت که به دارنده آن قوه اثرگذاری بر رفتار سایر بازیگران را در جهت هدف‌هایش می‌بخشد». (Jablonsky, 1997) اهمیت قدرت در نظام بین‌الملل و در میان بازیگران آن به اندازه‌ای است که چگونگی توزیع قدرت در میان واحدها و در سطح نظام بین‌الملل عامل تمایز بازیگران و ساختار نظام بین‌الملل به‌شمار می‌رود. (جعفری‌نیا و همکاران، ۶۰:۱۳۹۸) در واقع قدرت مقوله‌ای است که دولت‌ها و حکومت‌ها پیوسته در پی کسب آن بوده‌اند، و همواره قدرت زمینه‌ساز سیاست و سیاست ابزار کسب قدرت بوده است. (یزدان‌پناه و همکاران، ۴۴:۱۳۹۷) به اعتقاد بسیاری از کارشناسان معیار نهایی قدرت ملی توانمندی نظامی است، کشوری که مؤثرترین وسایل نظامی (فناوری، رهنامه، آموزش و سازمان) را دارد می‌تواند عملکرد نظام بین‌الملل را به نفع خود شکل داده و قواعد بازی را تعریف و اعمال کند. (محمودزاده و همکاران، ۲۷۹:۱۳۹۶) امروزه قدرت نظامی یکی از ابعاد اصلی قدرت ملی و اقتدار ملی است. (Boyatzis.R.E&Ratti, 2014 :824)

۲-۵. قدرت نظامی

قدرت نظامی عبارت است از «قدرت نیروهای مسلح یک کشور همراه با سایر توانایی‌های ملی و توان زمامداران آن کشور در به‌کارگیری این نیروها جهت تحقق هدف‌های امنیت ملی». (چگینی، ۱۹۲:۱۳۸۴) در واقع قدرت نظامی نیرویی با هدف مشخص و برای انجام کارویژه‌ای است که در زمان مناسب برای به‌دست آوردن هدف‌های ملی از آن استفاده می‌شود. (سنجایی، ۱۲۲:۱۳۸۰) به‌طور قطع، قدرت نظامی مهم‌ترین بعد قدرت و آشکارترین آن به‌شمار می‌رود. (مرادیان، ۱۷۲:۱۳۸۷) و همواره از قدیم تا به امروز قدرت دفاعی به عنوان مؤلفه اساسی و حیاتی حفظ و بقای یک کشور بوده که به دلیل نقش و تأثیر آن در ایجاد بازدارندگی در رقیب و خنثی نمودن تهدیدهای متصور، مورد توجه حاکمان و سیاستمداران بوده و هست. (بوالحسنی و همکاران، ۱۸۰:۱۳۹۷) پشتوانه اصلی تصمیم‌گیرندگان در

تدوین سیاست‌های دفاعی، منابع بالفعل قدرت و نیز توانمندی آنها در بسیج منابع بالقوه می‌باشد. (زهدي، ۱۳۹۴: ۱۰۴) تحلیل و ارزیابی قدرت دفاعی و نظامی کشورها، نیازمند بررسی معیارهای مختلف کیفی، کمی، مثبت و منفی است. و به دلیل نقش بی‌همتایی که این شاخص در تعیین هدف‌ها و رهنامه نظامی کشورها دارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. (مرادیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۷۰) قدرت مؤثر و کارآمد یک دولت در نهایت تابعی از نیروهای نظامی آن و چگونگی و مقایسه این نیروها با نیروهای نظامی دولت‌های رقیب می‌باشد. (میرشایمر، ۱۳۹۳: ۶۲)

۲-۶. آینده پژوهی

روش‌های مطالعات آینده برای کمک به درک بهتر احتمالات آینده به منظور گرفتن تصمیمات بهتر در زمان کنونی طراحی شده‌اند. (منزوی‌بزرگی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۱) در واقع آینده پژوهی، اصول و روش مطالعه و سپس تصمیم‌گیری، طرح‌ریزی و اقدام در زمینه علوم و فناوری مرتبط با آینده و ابزاری برای معماری و مهندسی هوشمندانه آینده است. (وقوفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۲) با ظهور علم آینده‌نگاری و استفاده وسیع از قابلیت‌های آن، روش‌ها و فنون آینده‌نگاری وارد بطن برنامه‌ریزی شده است. (مینائی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷) آینده‌پژوهی حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که دربرگیرنده مجموعه تلاش‌هایی برای ارائه تصاویر و بدیل‌هایی از آینده است. (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۸)

۲-۷. نرم‌افزار میک‌مک

نرم‌افزار «میک مک» نخستین بار در اندیشکده تحقیقاتی در زمینه موضوعات راهبردی مربوط به آینده و سازمان، در کشور فرانسه به وجود آمد. (Godet, 1999:58) این روش با تجزیه و تحلیل ساختاری، که در آن ساختار به عنوان یک واقعیت با عنوان یک نظام (سیستم) مورد مطالعه است در ارتباط می‌باشد، و عناصر این نظام وابستگی تنگاتنگی با یکدیگر دارند. (Mojica, 2005:83) در عین حال این روش به ملاحظه متغیرهای کیفی و کاوش آینده‌های چندگانه و نامعلوم می‌پردازد. (Jiménez, 2009:111)

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

۳-۱. تعیین پیشران‌های کلی اثرگذار بر قدرت دفاعی

در گام نخست به منظور شناسایی و مشخص نمودن پیشران‌های اثرگذار بر قدرت دفاعی، با مرور ادبیات پژوهش و همچنین انجام مصاحبه و توزیع پرسشنامه میان تعداد ۵۰ نفر از خبرگان آشنا و دارای زمینه کاری و علمی مرتبط با موضوع تحقیق، تعداد ۷۰۶ نیروی پیشران به عنوان پیشران‌های کلی مورد شناسایی قرار گرفت.

۳-۲. جداسازی پیشران‌ها

در ادامه با توجه به تعداد بسیار زیاد پیشران‌های کلی به دست آمده در مرحله پیشین و به منظور شناسایی دقیق‌تر و کارآمدتر پیشران‌های اثرگذار و همچنین تسهیل در ارزیابی و انجام تحلیل‌های آماری اقدام به جداسازی نیروهای پیشران کلی به دست آمده، در ۶ بعد اثرگذار بر قدرت دفاعی ایران گردید:

- (۱) بعد نظامی (۱۸۲ پیشران)؛
- (۲) بعد اقتصادی (۱۰۹ پیشران)؛
- (۳) بعد سیاسی (۹۷ پیشران)؛
- (۴) بعد اجتماعی - فرهنگی (۱۵۱ پیشران)؛
- (۵) بعد جغرافیایی - زیست محیطی (۶۰ پیشران)؛
- (۶) بعد علمی و فناوری (۹۳ پیشران).

۳-۳. تجمیع و ادغام پیشران‌ها

در گام بعدی اقدام به تجمیع و ادغام پیشران‌های هم‌نوع و هم‌جنس دارای اشتراک‌ها و شباهت به دست آمده در مرحله پیشین و تعیین و احصای عوامل تفکیکی در هر بعد به صورت جداگانه گردید. سپس در ادامه پرسشنامه‌ای به منظور بررسی ارزش هر یک از عوامل به دست آمده در ابعاد شش‌گانه تهیه و در اختیار کارشناسان و خبرگان هر حوزه به

صورت جداگانه قرار گرفت که بر اساس معدل گیری یک تا پنج (بر مبنای طیف لیکرت)، از میان عوامل کلی، آن دسته از عوامل که نمره‌ای کمتر از میانگین را کسب نمودند به عنوان عوامل کم اهمیت حذف و عواملی که نمره بالاتر از میانگین مربوطه را به خود اختصاص دادند جهت بررسی نهایی مطابق جدول شماره (۲) انتخاب گردیدند.

جدول شماره (۲): تجمیع و ادغام پیشران‌های ابعاد شش‌گانه

علم و فناوری	جغرافیایی زیست محیطی	اجتماعی فرهنگی	سیاسی	اقتصادی	نظامی	
۳۸	۲۸	۵۰	۳۶	۳۸	۷۲	تعداد عوامل
۲۵	۱۶	۳۰	۲۶	۲۸	۴۰	عوامل نهایی

در ادامه با تشکیل ماتریس جداگانه برای هر کدام از ۶ بعد اثرگذار بر قدرت دفاعی با کمک کارشناسان و خبرگان، ماتریس‌های مربوطه تکمیل و داده‌های ماتریس تکمیل شده هر بعد به صورت جداگانه در نرم‌افزار وارد گردید و همراه با ترسیم نمودارهای اثرگذاری و اثرپذیری عوامل و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هر کدام به صورت جداگانه بر اساس خروجی و نتایج به دست آمده از نرم‌افزار، عوامل کلیدی هر کدام از ۶ بعد مطابق جدول شماره (۳) تعیین گردید.

جدول شماره (۳): عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه اثرگذار بر قدرت دفاعی

عوامل کلیدی بعد نظامی
ایجاد فرماندهی مشترک منطقه‌ای در نیروهای مسلح و کیفیت به‌کارگیری نیروها در رزم مرکب و مشترک و میزان هماهنگی و همکاری و همدلی میان نیروهای مسلح
توجه به وضعیت معیشتی و کیفیت و سطح زندگی خانواده کارکنان نظامی و میزان روحیه نیروهای نظامی
کیفیت طرح‌های نظامی با تأکید بر اصول استمرار، تحرک، شتاب، توالی و میزان توانایی در کاهش عامل زمان و مسافت (سرعت جابه‌جایی نیروها)
توسعه صنایع موشکی و هوشمندی، دقت و میزان برد موشک‌های بالستیک و قاره‌پیمای کشور و میزان گستردگی استقرار پایگاه‌های موشکی کشور
حضور گسترده نظامی غرب و آمریکا در منطقه و تعداد پایگاه‌های نظامی خارجی پیرامون کشور و میزان سطح روابط نظامی کشورهای منطقه با غرب به ویژه آمریکا

عوامل کلیدی بعد اقتصادی
میزان تعامل سازنده و هوشمندانه با اقتصاد جهانی و توانایی جذب سرمایه و اعتبارات بین‌المللی و میزان سرمایه‌گذاری خارجی در زیرساخت‌های اساسی و صنایع داخلی ایران
نظام (سیستم) اقتصادی کشور (باز یا بسته) و تعداد شرکای تجاری خارجی
تشدید تحریم‌های نفتی و اقتصادی ایران
طراحی نظام جامع مبارزه با مفسدات اقتصادی و میزان و سطح امنیت سرمایه‌گذاری در کشور
متکی بودن بر اقتصاد چندمحصولی و متنوع و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (GNP) و درآمد سرانه کشور
عوامل کلیدی بعد سیاسی
خرد رهبری و مهارت و توانایی مدیریتی رهبران سیاسی کشور
عضویت و نفوذ کشور در اتحادیه‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی و قدرت و اعتبار متحدین منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای و تعداد شرکای راهبردی (کشورهای قدرتمند) ایران
تغییر و تحول در قدرت‌های منطقه‌ای و ظهور قطب‌های جدید قدرت در منطقه و حاکم شدن نظام چندقطبی در جهان و افول آمریکا از جایگاه هژمون برتر و ظهور چین به عنوان هژمون جدید بین‌المللی
استمرار سیاست خارجی به‌شدت ضدآمریکایی ایران و زمینه‌های اختلاف (هسته‌ای، حقوق بشر، تروریسم و رژیم اشغالگر قدس) با جامعه جهانی و وضعیت پرونده هسته‌ای ایران در شورای امنیت و سازمان ملل
عوامل کلیدی بعد اجتماعی - فرهنگی
ایدئولوژی غالب ملی، درجه وطن‌دوستی و میهن‌پرستی ملت و میزان روحیه مقاومت و خودباوری ملی و فرهنگ جهادی و استکبارستیزی حاکم بر جامعه و میزان مشارکت‌پذیری و اعتقاد به دفاع از کیان اسلامی و دفع تجاوز بیگانه در اذهان جامعه
میزان مردمی‌بودن حکومت و مقبولیت عمومی حاکمیت و میزان کارآمدی نظام و حاکمیت از دید شهروندان
میزان اتحاد میان ملت و نیروهای مسلح و میزان احترام و جایگاه نظامیان در جامعه و پشتیبانی ملت از نیروهای مسلح
میزان ایمان و اعتقادات دینی و مذهبی و روحیه ایثار و شهادت در جامعه
عوامل کلیدی بعد جغرافیایی - زیست‌محیطی
شرایط جغرافیای طبیعی و جبری و عوارض ویژه جغرافیایی و وضعیت «توپوگرافی» و موانع توپوگرافیک و طبیعی دفاعی و گسیختگی و عدم یکپارچگی سرزمینی و تنوع مناطق صعب‌العبور کوهستانی و بیابانی کشور
طول سواحل دریایی و موقعیت راهبردی سواحل جنوبی و در اختیار داشتن جزایر متعدد در خلیج فارس و در اختیار داشتن تنگه‌ها و جزایر راهبردی و تسلط بر تنگه هرمز
طول مرزها و طبیعت ویژه مرزهای کشور و وسعت و عمق راهبردی کشور
وزن ژئوپلیتیک کشور و موقعیت راهبردی و ژئوپلیتیکی کشور

عوامل کلیدی بعد علمی و فناوری
برنامه‌ریزی برای رشد و توسعه اقتصادی کشور مبتنی بر آموزش با شیوه‌های علمی نوین
میزان رشد و پیشرفت علمی در زمینه‌های نانو فناوری، بیوفناوری، ژنتیک و بیولوژی مولکولی و علوم زیستی
منطبق بودن برنامه‌ها و دوره‌های آموزش نظامی بر اساس تهدیدهای نظامی روز و توسعه آموزش‌های انفرادی و تربیت نیروی انسانی چندمهارته در نیروهای مسلح
تعداد پژوهشکده‌های مطالعاتی و مؤسسه‌های تحقیقاتی و پژوهشی نظامی - دفاعی و میزان بهره‌مندی و استفاده نیروهای نظامی از فناوری و دانش و فناوری دفاعی روز
طراحی سامانه هوشمند ایدپردازی و ایده‌یابی در نیروهای مسلح و بهره‌گیری و کاربست ایده‌های نخبگان و میزان به‌کارگیری و استفاده از نخبگان علمی در انجام امور دفاعی و نظامی

۳-۴. رتبه‌بندی و تعیین ارزش عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه

در گام بعدی تعداد ۲۷ عامل کلیدی ابعاد شش‌گانه اثرگذار بر قدرت دفاعی ایران، جهت وارد نمودن در نرم‌افزار «میک‌مک» مطابق جدول شماره (۴) کدگذاری گردیدند.

جدول شماره (۴): کدگذاری عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه جهت ورود در نرم‌افزار میک‌مک

ردیف	عنوان بلند	عنوان کوتاه
۱	ایجاد فرماندهی مشترک منطقه‌ای در نیروهای مسلح و کیفیت به‌کارگیری نیروها در رزم مرکب و مشترک و میزان هماهنگی و همکاری و هم‌دلی میان نیروهای مسلح	A
۲	توجه به وضعیت معیشتی و کیفیت و سطح زندگی خانواده کارکنان نظامی و میزان روحیه نیروهای نظامی	B
۳	کیفیت طرح‌های نظامی با تأکید بر اصول استمرار، تحرک، شتاب، توالی و میزان توانایی در کاهش عامل زمان و مسافت (سرعت جابه‌جایی نیروها)	C
۴	توسعه صنایع موشکی و هوشمندی، دقت و میزان برد موشک‌های بالستیک و قاره‌پیمای کشور و میزان گستردگی استقرار پایگاه‌های موشکی کشور	D
۵	حضور گسترده نظامی غرب و آمریکا در منطقه و تعداد پایگاه‌های نظامی خارجی پیرامون کشور و میزان و سطح روابط نظامی کشورهای منطقه با غرب به‌ویژه آمریکا	E
۶	میزان تعامل سازنده و هوشمندانه با اقتصاد جهانی و توانایی جذب سرمایه و اعتبارات بین‌المللی و میزان سرمایه‌گذاری خارجی در زیرساخت‌های اساسی و صنایع داخلی ایران	F
۷	نظام (سیستم) اقتصادی کشور (باز یا بسته) و تعداد شرکای تجاری خارجی	G
۸	تشدید تحریم‌های نفتی و اقتصادی ایران	H

ردیف	عنوان بلند	عنوان کوتاه
۹	طراحی نظام جامع مبارزه با مفاسد اقتصادی و میزان و سطح امنیت سرمایه‌گذاری در کشور	I
۱۰	متکی بودن بر اقتصاد چندمحصولی و متنوع و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (GNP) و درآمد سرانه	J
۱۱	خرد رهبری و مهارت و توانایی مدیریتی رهبران سیاسی کشور	K
۱۲	عضویت و نفوذ کشور در اتحادیه‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی و قدرت و اعتبار متحدین منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تعداد شرکای راهبردی (کشورهای قدرتمند) ایران	L
۱۳	تغییر و تحول در قدرت‌های منطقه‌ای و ظهور قطب‌های جدید قدرت در منطقه و حاکم شدن نظام چندقطبی در جهان و افول آمریکا از جایگاه هژمون برتر و ظهور چین به عنوان هژمون جدید بین‌المللی	M
۱۴	استمرار سیاست خارجی به شدت ضدآمریکایی ایران و زمینه‌های اختلاف (هسته‌ای، حقوق بشر، تروریسم و رژیم اشغالگر قدس) با جامعه جهانی و وضعیت پرونده هسته‌ای ایران در شورای امنیت و سازمان ملل	N
۱۵	ایدئولوژی غالب ملی، درجه وطن‌دوستی و میهن‌پرستی ملت و میزان روحیه مقاومت و خودباوری ملی و فرهنگ جهادی و استکبارستیزی حاکم بر جامعه و میزان مشارکت‌پذیری و اعتقاد به دفاع از کيان اسلامی و دفع تجاوز بیگانه در اذهان جامعه	O
۱۶	مردمی بودن حکومت و مقبولیت عمومی حاکمیت و میزان کارآمدی نظام و حاکمیت از دید شهروندان	P
۱۷	اتحاد میان ملت و نیروهای مسلح و احترام و جایگاه نظامیان در جامعه و پشتیبانی ملت از نیروهای مسلح	Q
۱۸	میزان ایمان و اعتقادات دینی و مذهبی و روحیه ایثار و شهادت در جامعه	R
۱۹	شرایط جغرافیای طبیعی و جبری و عوارض ویژه جغرافیایی و وضعیت «توپوگرافی» و موانع توپوگرافیک و طبیعی دفاعی و گسیختگی و عدم یکپارچگی سرزمینی و تنوع مناطق صعب‌العبور کوهستانی و بیابانی	S
۲۰	طول سواحل دریایی و موقعیت راهبردی سواحل جنوبی و دراختیار داشتن جزایر متعدد در خلیج فارس و در اختیار داشتن تنگه‌ها و جزایر راهبردی و تسلط بر تنگه هرمز	T
۲۱	طول مرزها و طبیعت ویژه مرزهای کشور و وسعت و عمق راهبردی کشور	U
۲۲	وزن ژئوپلیتیک کشور و موقعیت راهبردی و ژئوپلیتیکی کشور	V
۲۳	برنامه‌ریزی برای رشد و توسعه اقتصادی کشور مبتنی بر آموزش با شیوه‌های علمی نوین	W
۲۴	میزان رشد و پیشرفت علمی در زمینه‌های نانو و بیو فناوری، ژنتیک و بیولوژی مولکولی و علوم زیستی	X

ردیف	عنوان بلند	عنوان کوتاه
۲۵	منطبق بودن برنامه‌ها و دوره‌های آموزش نظامی بر اساس تهدیدهای نظامی روز و توسعه آموزش‌های انفرادی و تربیت نیروی انسانی چندمهارته در نیروهای مسلح	Y
۲۶	تعداد پژوهشکده‌های مطالعاتی و مؤسسه‌های تحقیقاتی و پژوهشی نظامی - دفاعی و میزان بهره‌مندی و استفاده نیروهای نظامی از فناوری و دانش و فناوری دفاعی روز	Z
۲۷	طراحی سامانه هوشمند ایده‌پردازی و ایده‌یابی در نیروهای مسلح و بهره‌گیری و کاربست ایده‌های نخبگان و میزان به‌کارگیری و استفاده از نخبگان علمی در انجام امور دفاعی و نظامی	AA

در ادامه با تشکیل یک ماتریس ۲۷×۲۷ با کمک کارشناسان و خبرگان امتیازاتی در بازه صفر تا سه به میزان اثرگذاری عوامل بر یکدیگر داده می‌شود. که براساس خروجی اولیه نرم‌افزار مطابق جدول شماره (۵) میزان پرشدگی ماتریس نزدیک به $۹۵/۶۱۷۳\%$ است که نشان‌دهنده اثرگذاری بالای عوامل بر یکدیگر می‌باشد.

جدول شماره (۵): آمار داده‌های ورودی ماتریس عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک‌ها	تعداد دوها	تعداد سه‌ها	جمع	درجه پرشدگی
۲۷	۴	۳۶	۲۱۶	۳۴۲	۱۳۵	۶۹۳	$۹۵/۶۱۷۳\%$

گفتنی است مطابق جدول شماره (۶) نرم‌افزار با استفاده از شاخص‌های آماری اقدام به محاسبه پایداری نظام (سیستم) می‌نماید و در پژوهش انجام‌شده با چهار بار چرخش داده‌ای (با توجه به تعداد پیشران‌ها به وسیله نرم‌افزار پیشنهادشده)، تأثیرات مستقیم از مطلوبیت و پایداری ۱۰۰% بهره‌مند است که نشان‌دهنده روایی و پایایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن می‌باشد.

جدول شماره (۶): میزان پایداری تأثیرات مستقیم عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه

اثرپذیری	اثرگذاری	تکرار
۹۱%	۸۳%	۱
۱۰۰%	۱۰۰%	۲
۱۰۰%	۹۹%	۳
۱۰۰%	۱۰۰%	۴

نمودار اثرگذاری و اثرپذیری عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه، مطابق شکل شماره (۱) می‌باشد. با توجه به تحلیل موجود از نمودار و محل قرارگیری عوامل در آن، ۱۰ عامل B، D، F، J، K، L، P، Q، V، Z به‌عنوان متغیرهای خطر (ریسک) (عوامل کلیدی) شناخته می‌شوند. درواقع، عواملی که در این ناحیه از نمودار قرار می‌گیرند به‌طور هم‌زمان از اثرگذاری و اثرپذیری بالایی نسبت به سایر عوامل بهره می‌برند، این به معنای آن است که آنها بر نفوذ و در عین حال آسیب‌پذیر هستند، به این صورت که هر تغییر و ناپایداری در آنها بر بقیه متغیرها و نتیجه اثر می‌گذارد. بنابراین طبق خروجی نرم‌افزار، عوامل واقع در این ناحیه از نمودار که بر نظام (سیستم) اثرگذاری بالایی دارند و در عین حال به میزان زیادی از نظام (سیستم) اثر می‌پذیرند، به‌عنوان عوامل کلیدی مؤثر بر قدرت دفاعی شناخته و انتخاب می‌شوند. اثرگذاری و اثرپذیری ۱۰ عامل B، D، F، J، K، L، P، Q، V، Z، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم از سایر عوامل بیشتر است.

با توجه به نتایج به‌دست آمده از خروجی نرم‌افزار و براساس نظر خبرگان ۱۰ عامل زیر به‌عنوان عوامل کلیدی اثرگذار بر قدرت دفاعی ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ موردشناسایی قرار گرفتند.

(۱) توجه به وضعیت معیشتی و کیفیت و سطح زندگی خانواده کارکنان نظامی و میزان روحیه نیروهای نظامی؛

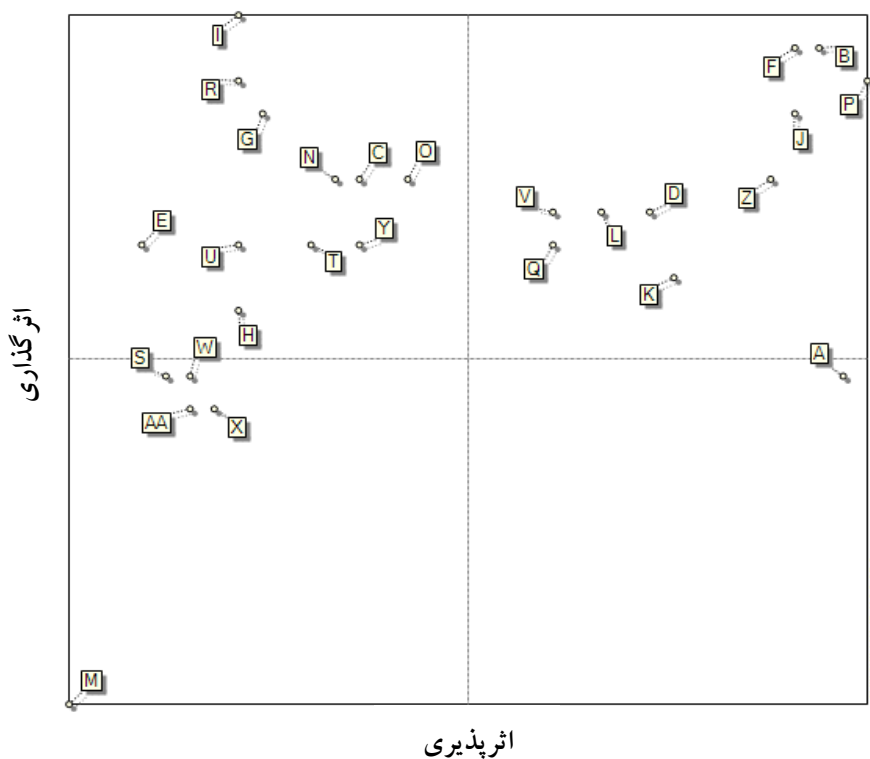
(۲) توسعه صنایع موشکی و هوشمندی، دقت و میزان برد موشک‌های بالستیک و قاره‌پیمای کشور و میزان گستردگی استقرار پایگاه‌های موشکی کشور؛

(۳) میزان تعامل سازنده و هوشمندانه با اقتصاد جهانی و توانایی جذب سرمایه و اعتبارات بین‌المللی و میزان سرمایه‌گذاری خارجی در زیرساخت‌های اساسی و صنایع داخلی ایران؛

(۴) متکی بودن بر اقتصاد چندمحصولی و متنوع و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (GNP) و درآمد سرانه کشور؛

(۵) خرد رهبری و مهارت و توانایی مدیریتی رهبران سیاسی کشور؛

- (۶) عضویت و نفوذ کشور در اتحادیه‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی و قدرت و اعتبار متحدین منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تعداد شرکای راهبردی (کشورهای قدرتمند) ایران؛
- (۷) میزان مردمی بودن حکومت و مقبولیت عمومی حاکمیت و میزان کارآمدی نظام و حاکمیت از دید شهروندان؛
- (۸) میزان اتحاد میان ملت و نیروهای مسلح و میزان احترام و جایگاه نظامیان در جامعه و پشتیبانی ملت از نیروهای مسلح؛
- (۹) وزن ژئوپلیتیک کشور و موقعیت راهبردی و ژئوپلیتیکی کشور؛
- (۱۰) تعداد پژوهشکده‌های مطالعاتی و مؤسسه‌های تحقیقاتی و پژوهشی نظامی-دفاعی و میزان بهره‌مندی و استفاده نیروهای نظامی از فناوری و دانش و فناوری دفاعی روز.

شکل شماره (۱): نمودار اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عوامل کلیدی ابعاد شش‌گانه

گفتنی است گرچه در گذشته صرف داشتن توانمندی‌های نظامی، جنبه‌های سخت‌افزاری و تسلیحات نظامی به‌عنوان عامل اصلی و تعیین‌کننده میزان قدرت دفاعی نظامی یک کشور مطرح بوده، در عصر حاضر تنها با اتکای بر داشتن تجهیزات و تسلیحات پیشرفته نظامی نمی‌توان موجبات ارتقا و رشد توان دفاعی - نظامی کشور را فراهم نمود و عوامل و مؤلفه‌های دیگری نیز دخیل و اثرگذار می‌باشند، که در این میان ترکیب عوامل شش‌گانه نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، جغرافیایی - زیست‌محیطی و علمی - فناوری با یکدیگر، و نیروهای پیشران اثرگذار بر هر عامل، منجر به تثبیت، تقویت و پایداری قدرت نظامی و به تبع آن قدرت ملی کشور خواهد شد و کشورهای دارای قدرت برتر در تمام یا بیشتر عوامل شش‌گانه مورد اشاره پیشتاز بوده و اقدام به تقویت و رشد نیروهای پیشران مهم و اثرگذار بر این عوامل نموده‌اند.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

در پاسخ به سؤال تحقیق باید اشاره کرد که از میان ۷۰۶ نیروی پیشران کلی مؤثر و جداسازی آنها بر مبنای ابعاد شش‌گانه (نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، جغرافیایی - زیست‌محیطی و علمی - فناوری) و نتایج به‌دست آمده از خروجی نرم‌افزار «میک‌مک» تعداد ۱۰ عامل نهایی به‌دست آمده به‌عنوان مهم‌ترین و کلیدی‌ترین عوامل اثرگذار بر قدرت دفاعی ایران در افق زمانی ۱۴۱۰ موردشناسایی قرار گرفتند. با توجه به نتایج تحقیق، از آنجا که قدرت، عامل اصلی بقای کشورها و دولت‌ها بوده و کشورهایی که اقدام به تقویت و توسعه مؤلفه‌های مؤثر بر قدرت خود نمایند قادر خواهند بود حیات، بقا و پیشرفت خود را در فضای آنارشیک نظام بین‌الملل تأمین و تضمین نمایند، که در این میان قدرت نظامی به‌عنوان مهم‌ترین بعد قدرت ملی با اهمیت و تأکیدی که بر نقش و تأثیر آن بر تقویت قدرت ملی و به تبع آن تأمین امنیت ملی و منافع ملی وجود دارد همواره موردتأکید بوده و عوامل کلیدی به‌دست آمده از نتایج این تحقیق می‌بایست از سوی

مسئولین و فرماندهان عالی رتبه نظامی در تدوین راهبردهای نظامی و دفاعی کشور مورد توجه قرار گیرند.

بر اساس چارچوب نظری تحقیق، و نظریه فرهنگ راهبردی با توجه به نقش و تأثیر فرهنگ و هویت ایرانی-اسلامی در تعیین و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های نظامی دفاعی کشور و با توجه به اینکه بنیادهای فرهنگی و هویتی در ایران بر پایه دو ستون و پایه شکل گرفته و استحکام یافته است (ایرانی‌بودن و اسطوره‌های ایرانی و باستانی و اسلامی‌بودن و ارزش‌های دینی و مذهبی) که پیوندهای میان این دو ستون میراث فرهنگی-ملی ایران را شکل داده و سرچشمه‌های اصلی ادراک ایرانیان از خود و تعریف دیگران از آنها می‌باشد. این فرهنگ ویژه و عوامل کلیدی و اثرگذار شکل‌دهنده به آن، در طول تاریخ و در زمان‌های بحران و جنگ و مقابله با دشمنان و مهاجمان به مرز و بوم و کیان ایران، زیرپرچم امید به امداد و حمایت غیبی الهی و یاری خداوند متعال در اذهان جامعه و رزمندگان منجر به ایجاد نیرو و توان شگرف در ایرانیان گردیده و امید به پیروزی و مقابله با مهاجمان را دوچندان نموده و منجر به آن گردیده که کمبود و کاستی‌های پیش‌رو نادیده گرفته شود و با الهام از مکتب اسلام و مقاومت شیعی و حسینی تا آخرین نفس و قطره خون خود در برابر متجاوزان ایستادگی و مقاومت نمایند. این‌چنین فرهنگ ویژه‌ای با مشخصه‌هایی مانند ایثارگری و شهادت‌طلبی در پیروزی نیروهای ایرانی نقش اساسی و غیرقابل انکار داشته به تبع آن بر تصمیم‌گیری‌های راهبردی و سیاست خارجی ایران اثر عمیق داشته و خواهد داشت. بنابراین لزوم توجه هرچه بیشتر به عنصر فرهنگ ایرانی-اسلامی و کاربست آنها در سیاست‌های دفاعی-نظامی کشور می‌بایست بیش‌ازپیش موردتوجه و تأکید فرماندهان و مقام‌های نظامی قرار گیرد. همچنین براساس نظریه بازدارندگی، از آنجا که این نظریه در زمان نظام دوقطبی و رقابت میان قدرت‌های وقت، توانست به‌عنوان تجربه‌ای موفق از بروز جنگ و رویارویی مستقیم دو ابرقدرت جلوگیری نماید، و دارای سابقه تاریخی مثبت در تنظیم روابط راهبردی میان قدرت‌ها بوده، و پس از پایان جنگ سرد و برخلاف تصور هنوز جایگاه خود را در عرصه مناسبات بین‌المللی حفظ

کرده و شکل منطقه‌ای به خود گرفته است. از طرفی تنوع تهدیدهای امنیتی پیرامون ایران و رقابت‌های تسلیحاتی گسترده در میان کشورهای منطقه، همچنین لزوم دفاع از کیان اسلامی بنا بر دستورها و آیه‌های صریح قرآنی، ضرورت کاربست نظریه بازدارندگی را در رهنامه دفاعی کشور اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. بنابراین، براساس آموزه‌های قرآن و اسلام که لزوم داشتن آمادگی دفاعی در برابر دشمنان را گوشزد و مورد تأکید قرار داده است، لزوم تقویت بنیه و توان نظامی کشور به منظور ایجاد بازدارندگی دفاعی و تأمین منافع و امنیت ملی کشور از ضروریات می‌باشد. در همین راستا ۱۰ عامل کلیدی به دست آمده می‌بایست از سوی مسئولان و فرماندهان نظامی در تدوین راهبردهای نظامی به منظور ایجاد بازدارندگی مؤثر و دستیابی به امنیت پایدار لحاظ و مورد توجه قرار گیرد.

۲-۴. پیشنهادها

۱-۲-۴. پیشنهادهای اجرایی

- (۱) افزایش توان بازدارندگی نیروهای مسلح با تکیه بر اقتدار فرماندهی و رهبری؛
- (۲) تلاش برای افزایش میزان مشارکت عمومی شهروندان در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی و بررسی راهکارهای افزایش مقبولیت عمومی نظام سیاسی؛
- (۳) تقویت مبانی ایمانی و اعتقادات دینی و مذهبی و روحیه ایثار و شهادت در جامعه و نیروهای مسلح با استفاده از ابزار رسانه و سازمان‌های دینی و مذهبی؛
- (۴) گسترش مناسبات و روابط با کشورهای همسایه دارای اشتراک‌های فرهنگی، تاریخی و مذهبی؛
- (۵) انعقاد پیمان و تفاهم‌نامه‌های مشترک نظامی با کشورهای منطقه و سایر کشورهای قدرتمند جهانی به منظور ایجاد محیط امنیتی کم‌خطر؛
- (۶) توسعه و افزایش توان موشکی کشور؛
- (۷) تلاش به منظور ارتقای روحیه کارکنان و خانواده نیروهای مسلح و توجه به امر ارتقای معیشت و منزلت کارکنان از سوی فرماندهان؛

- (۸) تدوین دیپلماسی اقتصادی کارآمد در سطح منطقه و بین‌الملل و ایجاد تعامل سازنده و هوشمندانه با اقتصاد جهانی به‌منظور جذب سرمایه و اعتبارات بین‌المللی در زیرساخت‌های اساسی و صنایع داخلی کشور؛
- (۹) تلاش جهت ایجاد نظام (سیستم) اقتصادی باز و تنوع‌بخشی به صادرات و واردات و افزایش شرکای تجاری در سطح منطقه‌ای و جهانی؛
- (۱۰) طراحی سامانه هوشمند ایده‌پردازی و ایده‌یابی در سطح نیروهای مسلح.

۴-۲-۲. پیشنهاد پژوهشی

پیشنهاد می‌گردد با توجه به ۱۰ عامل کلیدی به‌دست آمده در این تحقیق، در پژوهش‌های آتی با در نظر گرفتن هر ۱۰ عامل کلیدی و تعیین بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای اثرگذار و تهدیدکننده ایران با استفاده از نرم‌افزار آینده‌پژوهی تحلیل بازیگر «مک‌تور» سناریوهای محتمل آینده و تهدیدهای نظامی مطرح علیه ایران تدوین گردد.

*****

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. آجورلو، علی و مقصودی، مجتبی، (۱۳۹۷) بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی، *فصلنامه پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی*، سال ۸، شماره ۲۹.
۲. احمدی‌مقدم، اسماعیل، احمدوند، علی‌محمد و تسلیمی‌کار، بهروز، (۱۳۹۹)، تبیین اهداف ج.ا.ایران از ارتقای قدرت منطقه‌ای، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۱۸، شماره ۷۰.
۳. ازغندی، علیرضا، (۱۳۹۰) *جنگ و صلح (بررسی مسائل نظامی و استراتژیک معاصر)*، تهران: انتشارات سمت.
۴. اسفندیاری، مهدی، حسنونند، مظفر و ایمان‌دار، زیبا، (۱۳۹۵) بازدارندگی نوین در نظم و ساختار نوین نظام بین‌الملل (داده‌های نظری و یافته‌های تجربی)، *فصلنامه علوم و فنون نظامی*، سال ۱۲، شماره ۳۸.
۵. بوالحسنی، خسرو، بابلی، کوروش و رضایی، سیاوش، (۱۳۹۷) تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۱۶، شماره ۶۲.
۶. بیگدلی، حمید و طیبی، جواد، (۱۳۹۶) ارائه یک مدل و روش حل بازی‌های امنیتی فازی و کاربرد آن در آینده‌پژوهی تهدیدات امنیتی، *فصلنامه آینده‌پژوهی دفاعی*، سال ۲، شماره ۶.
۷. جعفری‌نیا، عباس، اخباری، محمد و مرادیان، محسن، (۱۳۹۸) تحلیل شاخص‌های قدرت نظامی واحدهای سیاسی - جغرافیایی در عرصه نظام بین‌الملل، *فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، سال ۱۱، شماره ۳.
۸. جعفری ولدانی، اصغر و رحمتی‌پور، لیلا، (۱۳۹۲)، فرهنگ استراتژیک و الگوی رفتاری چین در مدیریت بحران‌های بین‌المللی (مطالعه‌ی موردی بحران سوریه)، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال ۲، شماره ۶.
۹. چگینی، حسن، (۱۳۸۴)، *نظام مدیریت استراتژیک دفاعی*، تهران: نشر آجا.
۱۰. حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۹۰) *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: انتشارات پاپلی.
۱۱. دهقان، محمد، (۱۳۹۲) *سیاست دفاعی*، جزوه درسی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۲. رحیمی‌روشن، حسن، (۱۳۹۶) بازدارندگی منطقه‌ای و تامین امنیت جمهوری اسلامی ایران، *دوفصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل*، سال ۱، شماره ۱.
۱۳. رستمی، علی‌اکبر و اسماعیلی، محمدمهدی، (۱۳۹۵) راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری، *فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی*، سال ۱۵، شماره ۸۱.
۱۴. رستمی، فرزاد، (۱۳۹۵) تحول در ماهیت جنگ‌های آینده جمهوری اسلامی ایران؛ سناریوها، فرصت‌ها و چالش‌ها، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال ۲۴، شماره ۹۷.

۱۵. رسولی ثانی آبادی، الهام، (۱۳۹۰) *هویت و سیاست هسته‌ای در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۱۶. زهدی، یعقوب، (۱۳۹۴) *سیاست دفاعی*، تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
۱۷. زهرانی، مصطفی و شیراوند، صارم، (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر فرهنگ استراتژیک بر سیاست خارجی فدراسیون روسیه، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۲۳، شماره ۹۷.
۱۸. سنجابی، علیرضا، (۱۳۸۰) *راهبرد و قدرت نظامی*، تهران: انتشارات پاژنگ.
۱۹. شریعت، جهانگیر، (۱۳۹۸)، کارویژه‌های دولت از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی (امنیت نظامی)، *فصلنامه امنیت پژوهی*، سال ۱۸، شماره ۶۶.
۲۰. عبدالله‌خانی، علی، (۱۳۹۲) *نظریه‌های امنیت*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۲۱. قاسمی، فرهاد، (۱۳۹۱) بازسازی مفهومی نظریه بازدارندگی منطقه‌ای و طراحی الگوهای آن بر اساس نظریه‌های چرخه قدرت در شبکه، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۱۰، شماره ۳۸.
۲۲. کلاتری، فتح‌الله، (۱۳۹۴)، کاربست سیاست دفاعی با راهبردهای دفاعی و راهبرد نظامی، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال ۲۳، شماره ۹۲.
۲۳. کمالی، روزبه و خیراندیش، مهدی، (۱۳۹۶) الگوی توسعه آمادگی دفاعی کارکنان نیروهای مسلح: رویکردی کیفی مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، *فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، سال ۱، شماره ۱.
۲۴. کوچکی، سجاده؛ محبی، افشار؛ و سبزی، حسین، (۱۳۹۶) راهبردهای قدرت برتر دفاعی منطقه در حوزه نظامی بر اساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ شمسی، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ۱۵، شماره ۷۰.
۲۵. محمودزاده، ابراهیم. قاضی، حسن. قوچانی، محمدمهدی، (۱۳۹۶) نقش و جایگاه توسعه فناوری در بعد نظامی قدرت ملی، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ۱۵، شماره ۶۷.
۲۶. مرادیان، محسن، (۱۳۸۷)، شاخص‌های اصلی سنجش قدرت دفاعی کشورها، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۶، شماره ۲۳.
۲۷. مرادیان، محسن، هادی‌نژاد، فرهاد و پورمنافی، ابوالفضل، (۱۳۹۷) ارائه الگویی برای ارزیابی و تحلیل قدرت نظامی کشورها، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۱۶، شماره ۶۴.
۲۸. منزوی بزرگی، جواد؛ احمدی، صادق و علیثی، محمدرولی، (۱۳۹۷) آینده‌پژوهی امنیت گذار و سیاست‌های جمعیتی ج.ا.ا و ارائه سناریوهای محتمل، *فصلنامه امنیت ملی*، سال ۸، شماره ۳۰.
۲۹. میرشایمر، جان، (۱۳۹۳) *تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ*، ترجمه غلامعلی چگنی‌زاده، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
۳۰. مینائی، حسین، حاجیبانی، ابراهیم؛ دهقان، حسین و جعفرزاده‌پور، فروزنده، (۱۳۹۵) تعیین پیشران‌های اصلی دیپلماسی دفاعی ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌الملل، *فصلنامه آینده‌پژوهی دفاعی*، سال ۱، شماره ۱.

۳۱. وقوفی، امید، قاسمی، علی اصغر و حاجیانی، ابراهیم، (۱۳۹۶) تبیین عوامل و پیشران‌های کلیدی آینده یمن تا سال ۱۴۰۶، *فصلنامه آینده پژوهی دفاعی*، سال ۲، شماره ۴.
۳۲. یوسفی، اشکان، کشاورز ترک، عین‌الله و نهادی، هادی، (۱۳۹۸) بررسی تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس بر آینده امنیت ملی ج.ا.ایران، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال ۱۷، شماره ۶۶.
۳۳. یزدان‌پناه، کیومرث، صفوی، سیدیحیی، قالیباف، محمدباقر، پیشگاهی‌فرد، زهرا و شامانی یاسر، (۱۳۹۷) محاسبه قدرت نظامی با استفاده از فرمول‌های قدرت ملی کشورها، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال ۲۶، شماره ۱۰۲.

ب. منابع انگلیسی

1. Boswell, C and Cannon, Sh. (2012). *Introduction to nursing research*, Burlington, MA: Jones & Bartlett Publishers.
2. Boyatzis, R.E & Ratti, F. (2014). Emotional, social and cognitive competencies: distinguishing effective Italian managers and leaders in a private company and cooperatives", *Journal of Management Development* 28 (9).
3. Dickens, D, (2009). *The Revolution in Military Affairs: A New Zealand View*, Part 1, Working Paper 14/99, Centre for Strategic Studies, Victoria University of Wellington, Wellington.
4. Godet, M. (1999). *De la anticipación a la acción: Manual de prospectiva y estrategia [From anticipation to action: Prospective and Strategy Manual]*, México: Alfaomega.
5. Gregory, Shun, (2000), *French defense policy into the twenty first century*, new York, St. Martin's press.
6. Jablonsky, David. (1997). *National Power. Parameters*. Available from: <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol27/iss1/7>.
7. Jiménez, M. (2009). *Herramientas para el análisis prospectivo estratégico. Aplicaciones MICMAC [Tools for strategic prospective analysis. Applications MICMAC]*. Estado de México: Hersa Ediciones.
8. Margaras, V. (2009), *Strategic Culture : a Reliable Tool of Analysis for EU Security Development?* Paper Presented at European Foreign policy Confrance, London.
9. Mojica, F. (2005). *La construcción del futuro. Concepto y modelo de prospectiva estratégica, territorial y tecnológica [Future construction. Concept and model of strategic, territorial and technology foresight]*. Santafé de Bogotá: Universidad Externado de Colombia.
10. Onwuegbuzie, A. J and Collins, K. M. T .(2007). A typology of mixed methods sampling designs insocial science research, *Qualitative Report*, 12 (2).
11. William S. Lind, Colonel Keith Naightengale, Captain John F. Schmidt, Colonel Joseph W. Sutton, and Lieutenant Colonel Gary I. Wilson, (1989). *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette.